

על הגאון רבי כלפון משה הכהן זצ"ל ועל השקפתו בענייני ארץ ישראל

- א. תולדות חייו
- ב. דעתו על הרצל, הצהרת בלפור וועידת סאן רמו
- ג. יחסו להקמת המדינה בידי חילונים
- ד. יחסו לציונים ולמתנגדי הציונות

א. תולדות חייו

זקני הגאון רבינו כלפון משה הכהן זצ"ל לא זכה ששמו וספריו יתפרסמו בעולם התורה כראוי לו, ולאידך גיסא עולם התורה לא זכה להכיר מספיק אותו ואת ספריו. ידיו רב לו בהלכה, במוסר וגם בהשקפה, ודבריו ודאי יכולים להוות מורי דרך בעניינים רבים.

רבנו נולד בי"ב שבט תרל"ד באי ג'רבה שבדרום תוניסיה לאביו הגאון רבי שלום הכהן זצ"ל, נצר למשפחה של רבנים המיוחסת לעזרא הסופר. תחילת תלמודו היה אצל אביו, ואחר כך למד אצל הגאון רבי

יוסף ברבי זצ"ל, לימים רבה של ג'רבה. כבר בצעירותו ראו בו כי לגדולות נועד, והיה שוקד על תלמודו בהתמדה רבה. כשהגיע לגיל טו"ב התמנה אביו של רבינו לרבה של העיר זרזיס, ורבינו למד שם שחיטה ובדיקה ונתמנה לשוחט ובודק בעיר. בהגיעו לגיל עשרים ואחת נשא את בת דודו מסיעדה, ובמהלך השנים נולדו להם שני בנים - הגאון רבי אברהם מגוץ הכהן זצ"ל, גאון גדול שחיבר כמה ספרים ונפטר בקיצור ימים בגיל ל"ג, והגאון רבי שושן הכהן זצ"ל, וגם הוא כאחיו גאון גדול שחיבר כמה ספרים, וכשעלה לארץ מונה לרבו של המושב איתן. בנוסף נולדו לרבי כלפון מספר בנות.

כבר כשהגיע רבינו לגיל עשרים וחמש הציעו לו להיות חבר בית הדין בג'רבה אך הוא סירב, גם משום שהעדיף להתפרנס מיגיע כפיו וגם משום ענוותנותו. כשהמשיכו הרבנים להפציר בו קפץ ונשבע שלא יהיה דיין בשום אופן. אולם, לאחר שנפטר ראב"ד ג'רבה הגאון רבי משה זקן מאזוז זצ"ל שבו רבני ג'רבה וגדולי רבני תוניס ונתנו עיניהם ברבינו, ולאחר שעמד שנתיים בסירובו נעתר בשנת תרע"ז ונשאל על שבועתו (תשובתו בעניין זה נדפסה בשו"ת שואל ח"ב יו"ד סי' צ). במשך

השנים מונה לראב"ד ג'רבא. הוא העמיד תלמידים הרבה, המובהק שבהם הגאון רבי רחמים חי חווייתה הכהן זצ"ל, שהיה ראב"ד ג'רבא אחריו וכשעלה לארץ מונה לרב המושב ברכיה.

עם כל טרדתו בטרדות הציבור, וזהירותו שלא לכתוב בלילה בגלל מחלת עיניו, הספיק לכתוב כמאה ספרים וקונטרסים בכל מקצועות התורה, חידושי תנ"ך ועיוני גמרא והלכה, ענייני דקדוק ועיבור, מוסר והשקפה. בספריו ההלכתיים, ביחוד בשו"ת שואל ונשאל (ט' חלקים) ובספר ברית כהונה (ב' חלקים), ניכרים חוכמתו הגדולה, עיונו המעמיק ובקיאותו העצומה. שיטתו להלכה הייתה מצד אחד לקבל את הוראות מרן ש"אפילו באלף לא בטיל", ומצד שני לא לוותר על המנהגים הקדומים של קהילת יהודי אי ג'רבא, המבוססים על הכרעתם של גאוני עולם מדורות קודמים. ספרו 'ברית כהונה' עוסק כולו בבירור ובביסוס מנהגי ג'רבא, בנושאים מכל חלקי השולחן ערוך.

בספריו ניתן לראות את תבונתו ואת ראייתו למרחוק. בספרי המוסר שלו ניכרת הערכתו הגדולה לתורת רבינו הרמב"ם. הוא עסק בנושאים מגוונים מאוד, תורה ותפילה, משא ומתן, דקדוק במצוות, ישוב הארץ, אהבת ה' ויראתו, ועוד ועוד. במקומות רבים הוא מדגיש את חשיבות כתיבת חידושי תורה ופרסומם, ונאה דורש נאה מקיים - ניכר שהשתדל לכתוב כל חידוש שהתחדש לו. ספריו כתובים בסגנון בהיר ובלשון חדה ומדויקת, ומלאים ניבים וביטויים מהמקרא ומחז"ל. ענוותנותו הרבה של רבנו ניכרת בספריו, ועם כל זה ידע לעמוד בתקיפות נגד פורצי גדר. רבינו היה איש אמת, והקפיד מאוד למשל לא להפריז ולהגזים בתארים וכינויי כבוד לרבנים.

רבינו אהב את ארץ ישראל אהבה עזה, ובכתביו כותב עליה בערגה. פעמיים ניסה לעלות לארץ אך לא אסתיעא מילתא, והוא נפטר בג'רבא בח"י טבת התש"י והוא בן ע"ו שנה. בז' חשוון התשס"ו הועלו עצמותיו לארץ, והוא נטמן בהר המנוחות ליד קברו של הגאון רבי שלום משאש זצ"ל, רבם של יהודי מרוקו ובסוף ימיו רבה של ירושלים. גדולי הרבנים בדורנו הללו ושבחו את רבנו מאוד, ביניהם מרן הרב עובדיה זצ"ל ויבל"א הגר"מ מאזוז שליט"א, שכותב עליו בספרו 'מגדולי ישראל' (ח"ג עמ' רעא): "מורנו ורבנו ועטרת ראשנו, גאון הדור, ענק הדור בחכמה, בתבונה, במוסר, בירת שמים, ביושר, בצדק, באמת ובענוה, לא קם כמוהו! אמנם חי כל ימיו בקהילה קטנה בג'רבא, אבל אפשר לומר במלא האחריות, כמעט אין כמוהו בעולם". קורות חייו נכתבו בספר הנפלא 'עמוד ההוראה'.

ב. דעתו על הרצל, הצהרת בלפור וועידת סאן רמו

בספרו זכות משה בחלק הדרושים (מטה משה) מופיעים ארבעה דרושים בעניין הגאולה (ה-ז, יב). בדרוש ה שדרש בעקבות ועידת סאן רמו, שנערכה בשנת תר"פ

מיד אחרי מלחמת העולם הראשונה, בה הסכימו נציגי העמים שארץ ישראל שייכת לעם ישראל, כתב רבינו: "ומקורב בימינו אלה הופיע בקרבנו איש רם המעלה זך השכל וחד הרעיון בנימין תיאודור הרצל שמו, אשר עמד על דרכי וחוקי העמים, והכיר כי לפי חוקי המדינות אין להשבית ולבטל את כללות האומה, תהיה אין שתהיה... ודפק על פתחי מלכים ורוזנים לקחת מהם משפט כתוב גלוי להיות ארץ ישראל לנו כמלפנים וככתוב בתורה... ובמותו עמדו ממלאי מקומו מרכז הציונים בלונדון, ובעת הייתה אסיפת השלום בצרפת הלכו לשם באי כח הציונים והציעו בקשתם, ונתקבלה... ומעתה אין ספק כי זהו ראשית והתחלת הגאולה, וראוי לכל איש ישראלי לתת אלפי תודות לו ברוך הוא על הגאולה ועל התשועה, כי פקד ה' את עמו והוציאנו משעבוד לגאולה".

יושם לב שרבינו מדייק בתארו להרצל. אין הוא כותב עליו כעל אחד הצדיקים, יודע הוא שאינו שומר תורה ומצוות (ראה להלן בציטוט מדרוש יב), ולכן הוא נותן לו רק תארים של כבוד הראויים לו ולפעליו.

דרך אגב, הטענה העיקרית של ציבור היראים כלפי הרצל הייתה שנמצא ביומניו רעיון של התבוללות באומות, אך חשוב לציין שהרצל כתב זאת לעצמו ביומנו הפרטי בתחילת דרכו כהרהורי דברים בשעת צרה ולא כתוכנית מעשית, ומעולם לא העלה רעיון זה ברבים. על כל פנים אחר כך שינה דעתו לגמרי בעקבות משפט דרייפוס, והקשר שלו למסורת ישראל רק גבר עם השנים. גם רבינו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל (שיחות הרצי"ה, אישים, עמ' 297) אמר שלא מצא בכתבי הרצל דברי אפיקורסות, ואדרבה באחת ההזדמנויות אמר "אין אומתנו אומה אלא באמונתה". ויש להאריך בעניין זה ואין כאן מקומו.

רבינו מתייחס לטענה שאולי אין פה תשועה מאת ה' אלא מקרה טבעי, ומשיב עליה ארבע תשובות, שבכל אחת מהן יש יסוד גדול: א. בדרך הטבע שינוי במציאות הולך וגדל, אם בצער ויגון אם בנחת וטובה, אבל התהפכות לגמרי מצער לנחת ומיגון לשמחה זה ודאי מושגת. ב. עניין שנוגע לכלל ישראל לא יכול להיות טבעי אלא רק מושגת. ג. עניין הקשור לארץ ישראל הוא בוודאי מושגת. ד. אם תלמידי חכמים צועקים ומתפללים לה' ובו ביום נעשית בקשתם אין זה מקרה; וכאן מספר רבינו שנודע לו שהגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל ממש בזמן שבו התפלל ובכה אל ה' באה הבשורה על ההחלטות הטובות של ועידת סאן רמו.

באותו ספר בדרוש יב (עמ' פח) כותב רבינו עוד על הרצל: "אחרי הדברים האלה החלה רוח ה' לפעם בלב איש גיבור חיל ורב פעלים מאחינו בית ישראל והרצל שמו, אשר היה כמעט שקוע ואובד בין האומות, והיה רם המעלה בעל מדות נשגבות... ורבים היו מתנגדים לו בפועל, ובכל זאת הגיבור הזה לא חת ולא נערץ... והגשים

והגלים רעיונותיו אחד אל אחד עד אשר החלו יחידים מאחינו לחשוב בדעתו". רבינו ראה בעין טובה גם את הצהרת בלפור משנת תרע"ז, שקדמה לועידת סאן רמו. בספרו דרכי משה (פרשת ניצבים, עמ' רמא-רמב במהדורת אורות הנאמ"ן, ובתורת משה עמ' קעח-קעט) מונה רבינו ניצוצי גאולה שהאירו ומאירים מעת לעת, וביניהם באות ח הוא כותב: "הסכמת והצהרת הממלכה האדירה בריטניא הנאורה ירום הודה, המפורסמת בשם הצהרת בלפור, אשר במכתב גלוי לכל העמים הצהיר השר הגדול הזה בשם ממלכתו, וזה לשונו"..." כאן ציטט רבינו את ההצהרה, וסיים: "וכן הסכימו על זה בחבר לאומים הממלכה האדירה... צרפת... והמלכות האדירה אמריקה... ועמהם כמעט כל הממלכות האדירות והנאורות אשר בתבל".

ג. יחסו להקמת המדינה בידי חילונים

רבינו לא היה מנותק מהמציאות ולא חי באשליות. בקונטרס גאולת משה עמ' 32 הוא כותב שהוא קורא בקביעות את עיתוני הארץ. הוא ידע היטב שרוב ראשי המדינה לא שומרים תורה ומצוות, ועם כל זה ידע להודות על המצב הנוכחי, ולקוות שהשינויים הנצרכים בוא יבואו בקרוב. בספרו תורה וחיים (ח"ב מערכת ת אות ז עמ' ססה) הוא כותב: "ואלה החושבים להיטיב רק עם ישראל בלאומיות, ולא יתנו לב אל התורה והדת, שגו ברואה פקו פלילה. כי ישראל בלתי תורה ח"ו אין נקראים ישראל, והתורה היא היא ישראל". ובספרו זכות משה (קונטרס גאולת משה, עמ' 39-41) מאריך רבינו מאוד בעניין הגאולה במאמר שנקרא "הרגש הלאומי". וכך הוא פותח: "בימינו אלה רבים מאחינו בית ישראל אף כי לא גדלו על ברכי היהדות התורה והמצוה, וכתינוק הנשבה בין הגוים הם נדונים (כאן מתאימה דעת רבינו לחידושו של החזון איש זצ"ל שהחילונים נידונים כתינוקות שנשבו), על כל פנים התעורר בלבבם רגש לאומי לאהבת קיום האומה הישראלית והתמדתה להיות אומה נבדלת מן האומות אשר בתבל... והנה לפנינו ראיתי כי יש מימינים ויש משמאלים, המימינים חושבים כי התשועה הכללית תהיה גם בדרך טבע על פי השתדלות והכנות ארציות וגשמיות... והמשמאלים אומרים כי תשועתנו תלויה רק בדברים רוחניים, כי יפקוד ה' את עמו ונגלה ונודע לכל בשר יד ה' וגאולתו". וכאן מונה רבינו חמש סיבות למה דעתו כדעת המימינים: "ואנכי הצעיר אומר כי אין להרחיק דעת המשתדלים בטובה הכללית, מכמה טעמים", והוא מונה חמישה טעמים לצורך לתמוך בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל (עי' זכות משה, קונטרס גאולת משה, עמ' 44, תורה וחיים ח"א מערכת ג אות כב, עמ' צז-צח).

רבינו סובר כי גם רבים מהרחוקים - בליבם מאמינים בתורה, אלא שמפני ההרגל הם לא שומרים מצוות (תורה וחיים ח"א מערכת ג אות י, עמ' פה): "כי הגלות הוא הוא

הגורם, ובזמן הזה הכל יודעים ומאמינים בתורה הקדושה בלבם, ורק ההנהגה והחינוך במנהגי זרים הם העוצרים בעד איזה מאחינו לבל יוכלו לשמור את התורה כראוי... וכפעם בפעם אחרי כמה מלחמות יעלה בידינו בעזרת ה' להתגבר על החינוך, וללכת בדרכי התורה והדעת הישרה, ולשוב אל צור מחצבתנו".

ד. יחסו לציונים ולמתנגדי הציונות

רבינו ראה בציונים שלוחי ההשגחה העליונה, וכמו שכתב בספרו דרכי משה (פרשת וילך, עמ' רמח במהדורת אורות הנאמ"ן, ובתורת משה עמ' קפב): "כל אלה המשתדלים בזה הם שלוחי ההשגחה העליונה, לפנות דרך ולסול מסילה אל גאולתנו העתידה במהרה בימינו אמין". וכן בספרו תורת משה (דרכי משה ח"ב, פרשת וירא, עמ' קצט): "וכל משכיל על דבר אמת ואמונה בשום לב ועין חודרת על מצבה הנוכחי (של העיר תל אביב. י. כ.) בשנתנו זו התרצ"ז, ועל מצבה הקדום טרם המלחמה העולמית, עיני שכלו תחזינה מישרים שכל אלה המלכים ורוזניהם וראשי אחינו הציונים והסוכנות היהודית הם הם שלוחי ההשגחה העליונה לפנות דרך ומסלול ישר אל הגאולה העתידה". ועוד כתב: "כל המתנקש ואינו עוזר בישוב ארצנו והטבת מצבה - לא את נפשו לבד הוא חובל, אלא הוא מונע טובה כללית שאין לה ערך ותמורה" (דרכי משה פרשת כי תבוא, עמ' רלד במהדורת אורות הנאמ"ן, תורת משה עמ' קעה). רבינו בספרו זכות משה (ספר משה ידבר, תהלים, ב, ד, עמ' שב) מסיים את דינו בענין יישוב הארץ בדורנו במשפט חריף מאוד: "אשרי המסייעים, ואוי ואבוי למתנגדים, כי ה' באפו יבלעם ותאכלם אש, כל עוד שלא ישובו מדרכם אם במרד ואם במעל"..." תנצב"ה, זי"ע.

מיד לאחר הפסח יצא לאור ע"י מכון שלמה ואומן הכרך השלישי והאחרון של **שו"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד זצ"ל**, והוא חלק אורח-חיים עם מבוא מקיף ובסופו מפתחות נרחבים לשלושת חלקי הספר. שני הכרכים על יו"ד ועל אה"ע-ח"מ נדפסו במהלך השנתיים האחרונות, ומעתה יצא לאור שו"ת מהר"י אסאד כסדרה בת שלושה כרכים מהודרים. להשיג במכון שלמה ואומן ובחנויות הספרים התורניים.

